

De immanente ervaring als basis van de haptonomie

Wim Laumans

Inleiding

Tot in het diepst van je ziel geraakt worden is een ervaring, die je nooit écht volledig in woorden kunt vatten. Het is een immanente ervaring: deze wordt lichamelijk gevoeld en opgeslagen.

Een dergelijke ervaring van Frans Veldman, ten tijde van de tweede wereldoorlog, vormde destijds de aanzet tot de haptonomie. Het geraakt worden door het leed van een ander maakt je tot een ander mens, en kan aanleiding zijn tot een nieuwe en humane ontwikkeling. Ook bij VF* en EL* lagen oorlogservaringen aan de basis van hun latere werk, evenals bij de Franse filosoof Michel Henry (1922-2002), die in het verzet zat. Hij ontwikkelde een fenomenologie van het leven, van hetgeen we niet kunnen zien maar wel ervaren.

In dit artikel wil ik de fenomenologie van Michel Henry onder de aandacht brengen. Hij neemt namelijk, net als de haptonomie, de immanente, lichamelijke ervaring als uitgangspunt.

(Van zijn boeken is alleen zijn laatste werk 'Woorden van Christus' in het Nederlands vertaald. Ruud Welten - bij mijn weten de enige Nederlandse filosoof die gepubliceerd heeft over de filosofie van Michel Henry – schreef de inleiding voor deze vertaling.)

*Viktor Frankl ontwikkelde de logotherapie

*Emmanuel Levinas ontwikkelde het humanisme van de andere mens

Het lichaam, vertrekpunt van leven

We beginnen met het mensbeeld van Henry:

'De mens zelf is dubbel, zichtbaar en niet-zichtbaar tegelijk. Uit de analyse van de lichamelijkeheid bleek immers dat deze ons op twee verschillende manieren is gegeven: aan de ene kant als uitwendig zichtbaar lichaam en aan de andere kant als onze eigen innerlijk doorleefde lichamelijkeheid, het niet-zichtbare, lijdende en verlangende 'vlees' waarmee ieder van ons samenhangt.'

(Henry, Woorden van Christus, p 42, 43)

Er is dus een cruciaal verschil tussen het lijf (corps) en lichaam of vlees (chair)'.

'Het lijf is object van beschouwing. De biologie zegt het leven te bestuderen, maar in feite doet zij niet anders dan het leven reduceren tot empirische gegevens en calculaties. Dat heeft niets met het Leven zelf te maken, zoals het leven zelf niet te kennen is door een wetenschappelijke benadering.' (Uit 'Fenomenologie en Incarnatie' door Ruud (prof.dr.R.B.J.M.) Welten).

De termen *immanent* en *transcendent*

De begrippen immanent en transcendent zijn meerduidelijk. Dat houdt in dat de betekenissen ervan afhankelijk zijn van de context waarin ze gebruikt worden. Fenomenologisch betekent immanent 'bij zichzelf' en transcendent 'buiten zichzelf'.

Immanent is daarmee niet-intentioneel en transcendent intentioneel. Kennistheoretisch betekent immanent 'waar ik met het verstand bij kan' en transcendent 'hetgeen mijn verstand te boven gaat'.

Leven als zichzelf gewaarworden

Het lichaam is onze menselijke conditie en maakt het mogelijk dat we 'tot onszelf komen'. Dit lichaam, vlees, is de voorwaarde om het leven te kunnen ervaren. Deze zelfervaring is de beleving van lust en onlust en vertelt me voortdurend dat ik leef.

'Dat vlees is niet samengesteld uit cellen of atomen, maar uit genot en lijden, honger en dorst, drift en moeheid, kracht en genieting.

Kortom uit niet-intentionele ervaring. Deze ervaring is niet wetenschappelijk te kennen en onzichtbaar. Het is immanente, niet reflectieve kennis.' (Ruud Welten, Fenomenologie en Incarnatie, p.3)

Leven is zichzelf ervaren in genieten en lijden (Levinas en Henry).

Het is kennis die wordt opgeslagen in het lichaam en die tevoorschijn komt als het nodig is. Deze onheuglijke kennis, dit lichaamsgeheugen, is altijd waar, in tegenstelling tot het mentale geheugen dat mij kan bedriegen. Het vlees daarentegen liegt nooit.

De zelfervaring als uitgangspunt

De fenomenologie van Henry vertrekt vanuit dus de zelfervaring, en is daarom zeker van belang voor de haptonomie. Deze zelfervaring is de beleving van lust en onlust, die eigen is aan het lichamelijk bestaan. De beleving is een vorm van 'bij jezelf zijn', voelen dat je leeft. Dit 'bij zichzelf zijn' noemt Henry *immanent*. Deze zelfervaring gaat vooraf aan de ervaring van de wereld buiten onszelf.

Om de essentie van zijn fenomenologie weer te geven hierbij een citaat uit de inleiding van Henry's boek 'Woorden van Christus' door Ruud Welten:

'Henry treedt in het spoor van de fenomenologie, becommentarieert Husserl, (de vader van de intentionaliteitsgedachte, WL) en (...)

betrapt de leer van de intentionaliteit op een catastrofale vergissing.

Door te stellen dat bewustzijn altijd bewustzijn van iets is, wordt het begrepen in termen buiten zichzelf. Het bewustzijn bestaat volgens deze leer slechts als een gerichtheid op iets buiten zichzelf. Het faalt dus zijn eigen grond te beschrijven. Maar als verschijnen slechts kan

worden begrepen als het verschijnen van iets, hoe verschijnt het verschijnen dan aan zichzelf?’ (P.10)

Het verschijnen aan zichzelf, de bewustwording van zichzelf, is nu juist de beleving van lust en onlust. Deze onmiddellijke ervaring, of het nu pijn of verlangen betreft, is niet in woorden te vangen. Het spreekt voor zichzelf. Bijvoorbeeld: Het lijden voelt zichzelf en daardoor kan alleen het lijden ons vertellen wat het is om te lijden. Dit is de taal van het leven.

‘Het lijden spreekt in en door zichzelf en verwijst nooit naar iets buiten zichzelf. Dit ‘bij zichzelf blijven’, zonder uitwendige verwijzing, is wat in de filosofie ‘immanentie’ heet. De immanentie is de affectiviteit zonder meer, waarin het leven zichzelf onmiddellijk gewaarwordt, zonder enige werelduitwendigheid.’ (Henry, woorden van Christus, p 123, 124)

‘De definitie van de mens als het wezen dat zijn werkelijkheid aan de affectiviteit van zijn leven ontleent, dat wil zeggen als het wezen dat zichzelf elk moment in lijden of vreugde beleeft, heeft een filosofische strekking die alles op zijn kop zet.’ (idem p. 37)

Het is deze immanente pool die het fundament uitmaakt van de haptonomie en die zich niet wetenschappelijk laat vangen.

De theorie van de haptonomie is namelijk helemaal gebaseerd op de intentionaliteitsgedachte, zoals ook geformuleerd in het schema van de hapsis op p. 195 van ‘Levenslust en Levenskunst’ door Frans Veldman.

Ruud Welten probeert in zijn inleiding tot ‘Woorden van Christus’ de fenomenologie van Henry te verduidelijken:

‘We kunnen het leven niet van buitenaf beschrijven als iets dat zich toont. We kunnen het letterlijk gesproken niet zien. Dit leidt tot een radicale fenomenologie, een fenomenologie van immanentie.

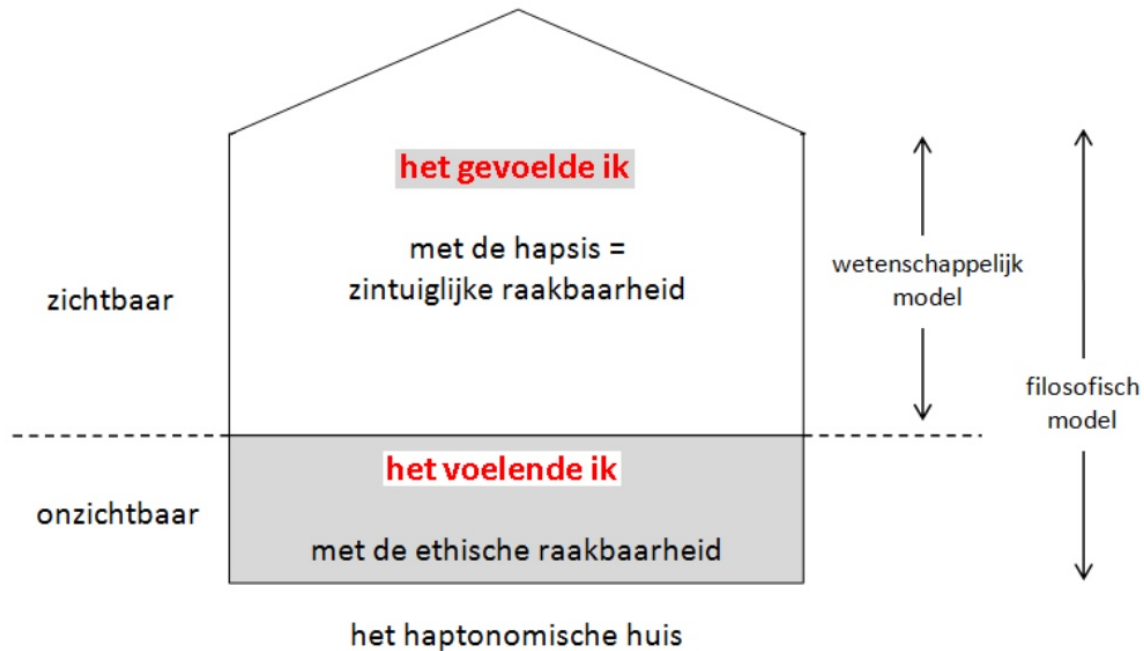
Radicaal, omdat het, zoals het woord zegt (radix= wortel) niet slechts naar de stam en de bladeren kijkt, maar naar datgene dat onder de grond blijft, de wortels. Een fenomenologie die dus datgene beschrijft dat zich niet toont, maar dat elk tonen, verschijnen, waarnemen of

wat dies meer zij, veronderstelt. Vandaar dat het geen fenomenologie van transcendentie betreft, maar een fenomenologie van immanentie. Immanent is dan het tegenovergestelde van transcendent: het treed niet buiten zichzelf. Deze immanentie, aldus Henry, is het leven zelf.

Henry's fenomenologie is een fenomenologie van onzichtbaarheid, van datgene wat zich niet toont, maar zichzelf ervaart.' (p. 11)

Ook hier moeten we vaststellen dat de interpretatie van het gedrag van de patiënt binnen de haptonomie door de therapeut geheel is gebaseerd op de zichtbaarheid: we kunnen niet raken aan het 'geheim' dat de ander is.

Het beeld van de boom met de stam en de bladeren van Ruud Welten komt overeen met het beeld van het 'haptonomische huis', met de zichtbare bouw en het onzichtbare fundament uit het artikel 'Het filosofisch fundament van de haptonomie' (Haptonomisch Contact 2013-2). Het wetenschappelijk model van de haptonomie is gebaseerd op de zichtbaarheid. Het filosofisch model van de haptonomie is ruimer. Naast het wetenschappelijk model sluit het de niet intentionele basis van de haptonomie in. Zie de tekening overgenomen uit het artikel.

Afbeelding 1

Evenals Levinas gaat Henry uit van het vermogen geraakt te worden in het hart, de gevoeligheid die de basis vormt van de haptonomie. Bij Levinas is het de gevoeligheid voor 'het gelaat' van de ander, zijn kwetsbaarheid, die het appel is dat mij bevrijdt van het natuurlijk egoïsme, en me richt op de ander. Vandaar dat het ethische raakbaarheid heet. (Dit vormde de kern van de cursus: 'Raakbaarheid als fundament van de haptonomie', die ik samen met Jan Keij mocht geven.)

Bij Henry gaat het om het vermogen het leven te ervaren. Hierdoor ontstaat de zelfaffectie, de vreugde om het bestaan en tegelijkertijd de realisatie van kwetsbaarheid.

Conclusie

Kennis nemen van de filosofie van Henry is belangrijk voor de haptonomie omdat er een wezenlijk verschil bestaat tussen de haptonomische ervaring en de verwoording van de ervaring. De haptonomie als ervaring is reëel; de verwoording is imaginair of

symbolisch. (Willem Pollmann had het hier ook over in haar lezing op het afgelopen VVH-congres)

Bovendien gaat het in de haptonomie zowel om de beleving van de therapeut als om de beleving van de patiënt. Ruud Welten verwijst in het boek 'Als de graankorrel niet sterft' naar een voorbeeld van Henry:

'Wanneer ik bijvoorbeeld de ander de hand schud dan kan de ervaring ervan niet volledig worden toegeschreven aan slechts een van ons. Immers wanneer ik de ander tussen haakjes zet (= de ander niet meetellen, WL), dan is het handen schudden geen handen schudden meer.' (Phénoménologie de la vie, Tome I pp 157-164)

De haptonomie als benaderingswijze van de therapeut biedt de patiënt de veiligheid om zich te openen. Deze benadering is per definitie geweldloos. Het stelt de patiënt in staat op het appel van de therapeut in te gaan en met zijn respons de weg naar een gelijkwaardig en 'helend' contact te ontdekken. (zie HC 2012-3, De essentie van de haptonomie). Het contact wordt dan gekenmerkt door een wederzijdse overeenstemming in het gevoel die door beiden herkend beleefd en bevestigd zal worden. Blijft deze bevestiging achterwege dan is het raadzaam dit te onderzoeken, want wat blijft is de asymmetrische verantwoordelijkheid van de therapeut voor de patiënt.

Literatuur:

Henry, Michel, De la Phénoménologie: Tome 1 Phénoménologie de la vie, uitgeverij PUF, Parijs, 2003

Henry, Michel, Woorden van Christus, uitgeverij van Warven, Kampen, 2016

Veldman, Frans, Levenslust en Levenskunst, uitgeverij Van der Veer, Blaricum, 2007.

Welten, Ruud, Fenomenologie en beeldverbod, uitgeverij Damon, Budel 2001

Welten, Ruud, Als de graankorrel niet sterft, uitgeverij Klement, Zoetermeer, 2016

Artikelen:

Laumans, Wim, 'De essentie van de haptonomie' HC 2012-3

Laumans, Wim, 'Het filosofisch model van de haptonomie' HC 2013-2

Welten, Ruud, De oerfenomenologie van het Christendom, Over Michel Henry. Uit: God in Frankrijk. Zes hedendaagse Franse filosofen over God. Uitgeverij Damon, Budel 2003

Welten, Ruud, Fenomenologie en Incarnatie, tijdschrift voor filosofie Parijs, 2000.

Welten, Ruud, Fenomenologie als houding, uit *Subjectiviteit in strafrecht en psychiatrie*, Boom, Den Haag 2010

Welten, Ruud, Het lichaam vergeet niet, Algemeen Nederlands tijdschrift voor Wijsbegeerte, nr.3, 2003.

Correspondentie: wim.laumans@freeler.nl

De artikelen van Wim Laumans kunt u nalezen op de website: www.wimlaumans.nl

Met dank aan Paulien Pinksterboer voor haar inspirerende wijze van redigeren.

Suggestie illustratie:

1. Foto Michel Henry
2. Foto handen schudden